

## REZUMAT

IOANA FEODOROV

### LIMBA ȘI LITERATURA ARABĂ ȘI LEGĂTURILE LOR CU CULTURA ROMÂNĂ. STUDII DE FILOLOGIE ARABĂ CREȘTINĂ

Teza mea pentru abilitare cuprinde o relatare a formării și a carierei mele profesionale din vremea studiilor universitare și până azi. Ea este împărțită în mai multe capitole care urmăresc cronologia vieții mele, după cum am consemnat în *Cuprinsul* cu care se deschide lucrarea.

În Capitolul I mă refer la *Formarea mea ca filolog, educator și cercetător*. În primul sub-capitol am relatat perioada studiilor mele la Universitatea din București, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Secția Arabă – Engleză (1980-1984), și primele locuri de muncă pe care le-am avut (1984-1993), până la intrarea în programul doctoral. Această secțiune reflectă opțiunile pe care le-am făcut încă de la început cu privire la temele pe care aveam să le urmăresc în toată viața mea profesională ulterioară: literatura arabă, limba arabă, studiile arabe creștine, relațiile culturale între români și creștinii arabi în Evul Mediu și în perioada pre-modernă. Al doilea sub-capitol prezintă programul doctoral, cuprinsul și roadele sale, în primul rând titlul de Doctor în Filologie care mi-a fost acordat în 1998 și apoi publicarea tezei mele de doctorat, în limba română (*Exprimarea gradației în limba arabă. Studiu comparativ*, Editura Academiei Române, 2003), care va fi urmată curând de o versiune în limba engleză (*The Expression of Grading in Arabic*) care va fi publicată în străinătate. Secțiunea finală a Capitolului I cuprinde mărturiile vizibilității, în țară și în străinătate, a primei mele cărți tipărite, apoi informații despre continuarea cercetărilor asupra unora dintre temele tratate mai întâi în teza de doctorat și perspectivele pe care aceste lucrări le-au deschis pentru activitatea mea ulterioară.

Am dedicat Capitolul II formării mele postdoctorale: în 2003 am primit, pe bază de concurs, o bursă din partea Andrew Mellon Foundation (susținută financiar de Council of American Overseas Research Centers – CAORC) care mi-a permis să lucrez în 2004 timp de trei luni la The Warburg Institute de la Londra; cursul de paleografie și codicologie predat de dr. Adam Gacek, șeful Bibliotecii de studii islamice de la McGill University (Montreal), titular al cursului de Manuscrise arabe la Institutul de Studii Islamice. Cursul a fost organizat de The Islamic Manuscript Association din Cambridge (TIMA), în 23-27 iunie 2014, la

Universitatea din Manchester și Biblioteca John Rylands; două cursuri succesive, în 2009 și 2010, la Academia Română, cu tema „Evaluarea Institutelor de cercetare, a proiectelor și a cercetătorilor” („Évaluation des Instituts de recherche, des projets et des chercheurs”), prezentate de specialiști de la Universitatea Catolică din Louvain (Belgia) invitați de Organizația Internațională a Francofoniei și de Delegația Valonia – Bruxelles de la București.

Capitolul III privește perioada în care am predat ca membru titular al Catedrei de Arabă a Facultății de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București, în 1995-2004, și aceea ulterioară, 2010-2014, în care am fost cadru universitar asociat în două programe de Master ale acestei Universități. În primul subcapitol prezint deceniul în care am predat limba, literatura și civilizația arabă, accentul pe care l-am pus pe studiile arabe creștine și metodele de încurajare a studenților către cercetarea legăturilor literare și culturale din secolele XVI-XVIII dintre români și arabii creștini din Siria și Libanul de azi. În continuare am expus temele cursurilor pe care le-am inițiat în cadrul programului masteral al Departamentului de Relații Internaționale și Studii Europene al Facultății de Istorie, Universitatea din București, „Civilizație arabă și musulmană” (2010-2011), și respectiv „Comunități creștine din Orient”, la Departamentul de Limbi Orientale al Facultății de Limbi și Literaturi Străine (2011-2014). În această relatare am cuprins subiectele principale pe care le-am tratat în cursurile ținute și abilitățile pe care cursul urmărea să le transmită studenților.

Am descris în capitolul IV activitățile mele de cercetare de când sunt angajată la Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române din București. Începând din 2005 m-am dedicat cercetării literaturii arabe creștine privitoare la legăturile culturale dintre români și creștinii arabi din Patriarhia Bisericii Antiohiei și a Întregului Orient, precum și celui de-al doilea proiect pe care îl coordonez aici, Seria nouă a lucrării *Mărturii românești peste hotare. Creații românești și izvoare despre români în colecții din străinătate*, un proiect inițiat de Virgil Cândea, tatăl meu, care a lăsat nepublicată o bună parte din materialul reunit în cursul vieții.

Capitolul V, *Realizări științifice și academice*, conține o prezentare a tuturor temelor majore de cercetare pe care le-am urmărit până azi și a rezultatelor publicate. În total, lista publicațiilor mele cuprinde:

Am publicat în perioada 1984-2016, în volume cu ISBN și reviste cu ISSN (la început sub numele Ioana Cândea, apoi Ioana Cândea-Marinescu și, după 1991, Ioana Feodorov):

- 7 cărți ca autor unic,
- 4 cărți traduse de mine din diferite limbi, una – în două ediții,
- 6 volume editate,

- 6 volume coeditate,
- 56 de articole și studii în reviste științifice cu ISSN și volume colective, în țară și în străinătate,
- 4 contribuții la instrumente de lucru, izvoare și bibliografii,
- 6 studii introductive, prefete și postfete,
- 13 recenzii,
- 12 articole (circa) în reviste adresate marelui public.

Una dintre cărțile pe care le-am publicat și două cărți la care am contribuit cu un capitol sunt indexate de ISI Web of Knowledge.

Acesta fiind capitolul cel mai consistent al tezei, l-am împărțit în mai multe subcapitole, fiecare dedicat unei teme de cercetare, astfel:

1. Cercetarea scrierilor arabe creștine privitoare la români – considerate ca surse filologice și istorice. Temele literare și aspectele stilistice au o mare pondere în rezultatele publicate ale acestor cercetări. Am inclus aici comentarii despre studiul meu asupra varietății de limbă arabă medie vorbită și scrisă de arabii creștini, araba medie, și asupra corpusului de scrieri arabe din secolele XVII-XVIII, păstrate în manuscris, pe care le studiez de câteva decenii: *Jurnalul de călătorie al lui Paul din Alep în Siria, la Constantinopol, în Valahia, Moldova, Ucraina și Rusia (1652-1659)*, miscelaneul *Culegere plăcută* al Patriarhului Macarie III Ibn al-Za‘īm, scris către 1660 (*Majmu’ latif*, care cuprinde *Viața Sfintei Paraschiva cea Nouă* și *Cronica domnilor Valahiei, 1292-1664*), scrieri ale lui Atanasie Dabbās (traducerea arabă a *Divanului* lui Dimitrie Cantemir) și ale Patriarhului Silvestru al Antiohiei (predoslovii ale cărților arabe tipărite de acesta la Iași la jumătatea secolului XVIII). Închei acest subcapitol cu un studiu de caz din secolul XX: Emil Murakade, un creștin sirian care a trăit la București și a lucrat împreună cu Dan Simonescu la descrierea cărților tipărite la Snagov, București și Iași. Murakade a învățat românește atât de bine încât a tradus literatură română în arabă și invers, iar spre finalul șederii sale a publicat texte literare compuse de el în limba română.

2. Editarea manuscriselor arabe. Am prezentat aici modul cum am definit, pentru prima oară la noi, o metodologie riguroasă de editare a manuscriselor arabe, pe baza concluziilor celor mai recente ale specialiștilor străini (atât occidentali cât și din țări ale Orientului Mijlociu), iar apoi edițiile pe care le-am pregătit și le-am publicat, inclusiv versiunea arabă a

*Divanului* lui Dimitrie Cantemir întocmită de Atanasie Dabbās în 1705, *Jurnalul de călătorie al lui Paul din Alep* și *Culegerea plăcută* a Patriarhului Macarie III Ibn al-Za'im.

3. Traduceri de scrieri medievale arabe. Acest subcapitol cuprinde prezentarea traducerilor pe care le-am întocmit din limba arabă în limbi străine – franceză, engleză – urmată de aceea a traducerilor de manuscrise arabe în limba română. Aici prezentările privesc îndeosebi scrierile lui Paul din Alep, Macarie III III Ibn al-Za'im și Atanasie Dabbās.

4. Tipar pentru creștinii arabi realizat cu ajutor românesc. Am comentat aici cercetarea cărților tipărite în 1701-1702, de Antim Ivireanul în litere arabe, în limba arabă, pentru creștinii din Patriarhia Antiohiană, cu scaunul la Damasc, și soarta materialului tipografic pe care acesta l-a dăruit lui Atanasie Dabbās, mitropolitul Alepului aflat între două păstoriri ca Patriarh al Antiohiei și Întregului Orient. Dabbās a înființat la Alep în 1705, cu aceste unelte tipografice, prima tiparniță arabă din Orient. Am continuat expunerea cu prezentarea cărții pe care am publicat-o de curând, *Tipar pentru creștinii arabi. Antim Ivireanul, Atanasie Dabbās și Silvestru al Antiohiei*, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, Brăila, 2016, 378 p. (și 43 p. ilustrații). Cartea urmărește această lucrare realizată împreună de domni și ierarhi din Țara Românească și din Moldova cu ierarhi creștini sirieni, până la întemeierea primei tiparnițe arabe pentru creștinii ortodocși din Liban, în 1750, probabil cu ajutorul materialului tipografic creat la Mănăstirea Sfântul Spiridon din București. Am reușit să gădesc probe documentare pentru această descoperire recentă în cursul cercetărilor mele.

5. Traduceri de lucrări științifice privitoare la țările arabe, între care *Islamul. Credințe și instituții*, de Henri Lammens.

6. Traduceri de texte literare arabe din opera unor autori moderni de proză, teatru și poezie, precum și eseuri privitoare la civilizația arabă.

7. Cercetare (inventar și descrieri) a pieselor culturale românești păstrate în colecții străine, inclusiv mai multe țări arabe și din Orientul Mijlociu: Egipt, Liban, Siria, Turcia, Tunisia. Această enciclopedie include mărturii despre viața și opera unor personalități ale literaturii române precum Mihai Eminescu, Panait Istrati, Eugen Ionescu, Emil Cioran etc.

8. Acest subcapitol este dedicat reuniunilor academice la care am participat, în străinătate și în România, cu scopul de a-mi face cunoscute cercetările și rezultatele lor. Temele mele predilecte de cercetare m-au condus să contribui la numeroase conferințe și colocvii, în special în afara țării (Budapesta, Paris, Londra, Oxford, Durham, Birmingham, Amsterdam, Tbilisi, Kiev, Sankt-Petersburg, Roma, Valetta – Malta etc.), dar și în țară (București, Cluj, Iași, Galați, Sibiu, Mănăstirea Hurezi ș.a.).

9. Această secțiune cuprinde prezentări ale cărților mele și ale celorlalte texte pe care le-am publicat, începând cu lucrările de autor, apoi volumele editate personal și în co-editare, capitolele și studiile în lucrări colective, în publicații periodice, recenzii etc. Am organizat titlurile după subiect, urmărind lista de teme majore de care m-am ocupat până în prezent, listă stabilită anterior. Prezint pe scurt cuprinsul fiecărei publicații despre care nu am discutat în capitole anterioare, iar cuprinsul cărților de autor se găsește în *Anexele* lucrării.

10. Un subcapitol privitor la cooperarea internațională pe care am stabilit-o, pe baza unor programe de cercetare, cu Institutul de Manuscrise orientale al Academiei Ruse de Științe de la Sankt-Petersburg și cu Institutul de Studii Orientale al Academiei Naționale de Științe din Kiev. Aceste două Acorduri de colaborare, a căror valabilitate inițială de 3 ani a fost prelungită, le derulez la Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române. Ambele se referă la traducerea, ediția arabă și comentariile la *Jurnalul de călătorie* al lui Paul din Alep și la fundalul cultural contemporan cu acesta.

11. Acest subcapitol cuprinde o listă de colocvii și simpozioane pe care le-am organizat sau coorganizat în România (București, Sinaia, Mamaia) și în afara țării (Kiev), urmărind îndeaproape tematica cercetărilor mele prezentate mai sus.

12. Ultimul subcapitol este dedicat eforturilor pe care le-am făcut pentru a încuraja o cunoaștere mai largă și mai profundă a culturii arabe și îndeosebi a civilizației arabe creștine, de către oamenii de cultură din România și de către publicul larg, cu speranța de a crește interesul tinerilor, studenții de mâine, pentru studiul limbii și literaturii arabe. Am scris articole pentru reviste de mare tiraj, am acordat interviuri la televiziune și la radio, am participat la lansări de cărți ș.a.m.d.

Capitolul VI privește *Recunoașterea academică* pe care au primit-o lucrările mele până în prezent, începând cu Premiul *Mihail Kogălniceanu* pentru ediții de manuscrise al Academiei Române, primit la 18 decembrie 2008, pentru lucrarea *Dimitrie Cantemir, The Salvation of the Wise Man and the Ruin of the Sinful World* (Editura Academiei Române, 2006), și *Diploma omagială Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul* acordată de PF Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, pentru contribuția mea la lucrarea *Artă și cultură eclezială. Sfântul Ierarh Antim Ivireanul*, Editura *Cuvântul Vieții* a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei, București, 2016. Am menționat apoi primirea în Uniunea Scriitorilor din România, Filiala de Traduceri Literare București și statutul de membru în numeroase asociații profesionale din țară și din străinătate (11), în comitete de redacție, recenzii publicate despre lucrările mele, citări și mențiuni în lucrări publicate și online, vizibilitatea în mediile digitale etc.

În capitolul VII prezint proiectele de cercetare în care sunt implicată și drumul pe care avansează în domeniul profesional, care privesc, în câteva cuvinte: editarea și traducerea de texte medievale arabe – literatură de călătorie, scrieri filosofice și istorice – care leagă cultura română, și pe aceea a țărilor sud-est europene în general, de civilizația arabă creștină; studiul varietății de limbă arabă medie vorbită și scrisă de creștinii din ținuturile est-mediteraneene, pe baza acestor texte; un catalog al manuscriselor orientale păstrate în colecții românești; încheierea, în 2018, a celor 8 volume ale noii serii a lucrării *Mărturii românești peste hotare*.

Închei teza de abilitare cu un *Epilog* (Cap. VIII) în care înfățișez direcțiile și perspectivele activităților mele viitoare ca editor, traducător, comentator și cercetător în domeniul studiilor arabe și îndeosebi al celor privitoare la civilizația arabă creștină.

La finalul examinării activității mele de predare și cercetare posterioare absolvirii cursurilor universitare (în anul 1984) se conturează, cred, câteva direcții de interes pe care le-am urmărit în mod consecvent, căutând coerența în cariera mea profesională.

Mai întâi, m-au interesat și voi continua să mă ocup de editarea, traducerea și cercetarea filologică și istorică a textelor literare arabe din secolele XVI-XVIII care privesc trecutul românilor, un domeniu pe care îl consider prioritar pentru cercetarea românească, unica îndreptățită și capabilă, sub aspectul competențelor, să valorifice aceste texte, importante în egală măsură pentru noi și pentru neamurile din Levant care s-au aflat în relații culturale și spirituale cu Țările Române.

În același timp, urmăresc reunirea unui corpus de texte arabe creștine editate și traduse, cu scopul realizării unei analize cuprinzătoare asupra varietății de limbă arabă vorbite și scrise de creștinii în ținuturile din Siria și Libanul de azi în vremea guvernării otomane. Acest tip de limbă vernaculară încă prezintă necunoscute, fiind necesare cercetări mai ample până la cristalizarea unui set de elemente specifice, aplicabil pe scară largă textelor de literatură arabă creștină. Aici pot contribui prin editarea și cercetarea unor manuscrise arabe inedite, ale unor autori creștini din secolele XVI-XVIII. În continuare, mi-am propus ca la finalul editării scrierilor lui Paul din Alep, Macarie III Ibn al-Za'im și Atanasie Dabbās, pe care le studiez de trei decenii, să întocmesc un glosar de termeni arabi folosit de comunitățile creștine din ținuturile est-mediteraneene care să dea seamă de contactul dintre limbile vorbite în regiune și de multitudinea împrumuturilor din aceste limbi care au pătruns în araba literară. Această cercetare poate aduce și informații utile pentru căutarea originii unor cuvinte românești cu etimologie necunoscută.

Totodată, mă străduiesc să contribui la valorificarea fondului de manuscrise, carte veche și piese culturale românești din colecții arabe și, în sens invers, a acelor arabe din

colecții românești, pentru a pune în lumină rolul de mediator, de „punte” între Europa Occidentală și țările din estul Mediteranei pe care românii l-au jucat până în epoca modernă.

Două direcții mari de acțiune se conturează din paginile de mai sus: prima, legată de aspirația mea de a îmbogăți cercetarea filologică din domeniul limbii arabe prin studii și cercetări dedicate civilizației arabe, îndeosebi aceleia creștine din estul Mediteranei, iar a doua, dorința de a face cunoscute atât cercurilor academice cât și marelui public relațiile culturale ale românilor cu neamurile din spațiul levantin și aportul semnificativ al cercetării românești la studierea lor.

Dincolo de toate acestea, mă preocupă transmiterea către generația următoare de arabiști a interesului pentru cercetarea filologică și istorică a civilizației arabe creștine, pentru editarea de manuscrise arabe, pentru traducerea unor scrieri arabe de tipul celor menționate mai sus, pentru formarea post-universitară în aceste domenii, pentru stabilirea de legături de colaborare, personale și instituționale, cu comunitatea specialiștilor în studii arabe din străinătate.

24/05/2017

